

УДК 821'04.09

Н. Є. КОЛОМІЄЦЬ

natagh2012@ukr.net

м. Кривий Ріг

ХУДОЖНІ НАДБАННЯ ЗРІЛОГО СЕРЕДНЬОВІЧЧЯ ТА ЇХ МОДИФІКАЦІЯ В ДОБУ ВІДРОДЖЕННЯ

У статті висвітлено художні надбання літератур Західної Європи, що типологічно вписуються в контекст середньовічної культурної традиції та соціокультурної парадигми доби Відродження. Значну увагу приділено таким історико-літературним фактам: зародження світських тенденцій у духовному житті середньовічного суспільства та їх розвиток у наступну культурну добу, трансформація ідей куртуазії в європейських країнах, специфіка художнього засвоєння ідей античності та ін.

Ключові слова: Середньовіччя, Відродження, куртуазія, схоластика, містика.

У сучасному науковому дискурсі «все відчутніше проступає тенденція розглядати епоху Відродження як історико-культурний період середньовічної цивілізації, в межах якого співіснували, вступали в діалог і активно взаємодіяли різноякісні за своєю світоглядно-аксіологічною орієнтацією, духовними цінностями та естетичними уявленнями культурні потоки – середньовічний та ренесансний» [7, 3]. Літературний процес високого Середньовіччя та Відродження розглядають у різноманітних культурних контекстах. Жанрову генеалогію літератури досліджують О. А. Галич [1], О. В. Сидоренко [7], М. С. Шаповалова [11] та ін., провідні лінгвокогнітивні та культурологічні риси художнього дискурсу Середньовіччя – А. Д. Михайлов [5], А. В. Скрипник [8] та ін. Особливості естетичних уявлень доби з'ясовано в працях М. В. Кордона [3], Б. Б. Шалагінова [10] та ін. Проведений аналіз дозволяє стверджувати, що у вітчизняній науці проблему трансформації художніх тенденцій Середньовіччя в літературі Відродження ґрунтовно не вивчено.

Мета нашої статті полягає в тому, щоб з'ясувати проблеми взаємодії різних світоглядних систем (середньовічної й ренесансної), дослідити модифікацію художніх здобутків Середньовіччя в літературі Відродження.

Перехідним етапом від культури Середньовіччя до цивілізації Нового часу було Відродження (або Ренесанс). Історичним тлом доби Відродження в країнах Західної Європи стали бурхливі військові і революційні події. Внутрішні конфлікти вирішувалися шляхом кровопролиття у Франції; міжусобні війни охопили територію Німеччини; в Англії тривала

«Війна Червоної та Білої троянд»; Італія потерпала як від внутрішніх чвар, так і від зовнішніх посягань. Незадоволення низів нестерпними умовами життя, постійними утисками і дискримінацією в Німеччині переросли у Велику селянську війну та народний рух на чолі з Томасом Мюнцером (Першу європейську буржуазну революцію), а в Нідерландах – у Другу буржуазну революцію.

Як зазначено Г. Косиковим, «ні хронологічно, ні стадіально Відродження не приходить на зміну феодальному Середньовіччю. Навпаки, правильніше говорити про великий, трьохсотрічний період, що належить одночасно й історії Середніх віків, й історії Нового часу. У цей період, з одного боку, продовжують існувати і в цілому регулювати механізм суспільного життя феодальні структури та цінності, а з іншого, – ренесансно-гуманістична культура, різні форми «вільнодумства» XVII століття і, нарешті, Просвітництво утворюють три послідовні етапи сходження від світогляду Середніх віків до Великої буржуазної революції кінця XVIII століття» [4, 9].

Специфіка культурної епохи полягала у відсутності чітких меж між національними літературами, які не були остаточно сформованими. Відповідно класифікація літератури цього періоду здійснюється переважно за жанровими і типологічними ознаками. До XIII століття в літературі домінували релігійна, народна (класичний епос) і феодальнолицарська (куртуазна поезія й епос) тенденції. А з XIII століття розпочалося формування міської літератури.

У царині культури посилилася боротьба за звільнення філософської думки від догматів

церкви, з'явилися нові філософські напрями, школи, течії, що репрезентували нову концепцію людської особистості. Ідейною доміантою Відродження був християнський антропоцентризм, із позицій якого людина бачилася центром Всесвіту, вищою частиною природи, найдосконалішим її творінням. Таким чином, об'єктом вивчення стала особистість у всіх проявах її іпостасі. Велику роль в утвердженні гуманістичних ідей у Європі відіграла Платонівська Академія у Флоренції (1459–1521 рр.), очолювана неоплатоніком і світським філософом Марсіліо Фічіно (1433–1499 рр.). Одну з провідних ідей нового гуманістичного світогляду розвинув італійський філософ Мірандола (1463–1494 рр.). У «Промові на гідність людини» він писав, що кожна особа сама творить власну долю, оскільки здатна до безмежного вдосконалення своєї природи. Не зважаючи на всі новітні тенденції в суспільній думці, ні релігійно-аскетичне світосприйняття, ні твердження про гріховність людського життя не заперечувалися, а Бог був «присутній у філософії навіть найбільш радикально налаштованих мислителів Відродження» [6, 18].

У Середньовіччі виник унікальний суспільний інститут, що отримав назву лицарства. Він значною мірою вплинув на розвиток європейської культури (XI–XII століття). Христове воїнство, створене церквою для свого захисту, мало стати озброєною силою в розпорядженні беззбройної істини. Історія не має документів, що засвідчували б місце й дату започаткування лицарства. «Воно виникло одразу і скрізь, воно було природним результатом одних і тих самих устремлень і потреб» [2, 17]. Лицарське звання не було спадковим. Представниками низового дворянства переважно ставали нащадки вільних селян. Посвячення в лицарі відбувалося шляхом особливої церемонії. Серед головних обітниць були зарокі охороняти церкву, зберігати вірність своєму сеньйору, захищати вдів і сиріт, любити батьківщину, боротися зі злом тощо. Поступово лицарство з рівня життєвого амплуа переросло в субкультуру західноєвропейської військово-феодальної знаті, яку характеризувала жорстка вертикаль сеньйоро-васальних взаємин. Ця зміна відбувалася протягом XIII – початку XIV століть. Із цього часу «слово

«лицар» позначає дворянське звання, не втрачаючи разом із тим свого первинного значення; тепер воно означає воїна-професіонала, але не будь-якого, а лише такого, який виконує свою військову функцію в складі елітарного підрозділу, що має аристократичний характер» [9, 106]. Цей культурно-естетичний феномен мав орієнтацію на світськість і салонну естетизацію життя.

Посутньою деталлю лицарського антропологічного взірця була куртуазія (франц. *cour* – «двір») – характерний комплекс аристократичних достоїнств, витонченого стилю поведінки тощо. На формування романтичного культу прекрасної дами в XI–XII століттях вплинули арабський світ, християнське бачення Богородиці і догмат про непорочне зачаття, утвердження канонічного образу Мадонни в сакральному живописі (який започаткував візуальні уявлення про красу жінки). Любов почала сприйматися лицарями як високе почуття з болем серця, а жіночість – як ідеалізована недосяжність, споглядання якої несло й катування, і страдницьке щастя.

Література XIII–XV століть була неоднорідною. Як у часи високого Середньовіччя, так і в період Відродження паралельно розвивалися аристократично-елітарна і демократична художні традиції. «Правомірно вести мову про наявність в інтелектуально-духовному універсумі XIII–XVI століть двох субкультур – «високої» та «низової». Перша субкультура, розвиток якої з плином часу все більше був зумовлений не тільки й не стільки зрушеннями у сфері соціально-економічній, скільки змінами в царині інтелектуально-духовній (знайомством із античністю, появою гуманістичної ідеології, Великими географічними відкриттями, коперніканським переворотом та ін.), демонструє відкритість новаціям, високий ступінь художньої динаміки. Друга ж спрямовується головним чином на актуалізацію онтологічних аспектів і зберігає більш стійкі зв'язки з традицією, оскільки орієнтується на світоглядні стереотипи й естетичні уявлення пересічного реципієнта, що за своєю природою були більш консервативними, ніж мисленневий континуум аристократичних верств та інтелектуальної еліти. Тож цілком природно, що в художньому просторі «високої» літератури відчутніше проступають

риси нового – ренесансного – типу культури, а в «низовій» літературі значно довше зберігається велика питома вага середньовічних традицій, відчувається більша ціннісно-ментальна укоріненість у середньовічній цивілізації» [7, 3]. Крім того, у добу Відродження розвитку зазнали й куртуазні ідеї в літературі Англії, Іспанії, Італії, що навіть у фазі зародження орієнтувалися на запити суспільної верхівки. Прикладом може бути й той факт, що непримиренно налаштовані щодо естетики Середньовіччя представники Плеяди, Ронсар і Дю Белле, захоплювалися «Романом про Троянду». Цей твір мав вплив і на творчість Ф. Петрарки і Дж. Боккаччо.

Вагому роль відігравали схоластика й містика. Філософи-схоласти не шукали нових істин, а турбувалися про мотивацію й систематизацію відомого. При цьому наукові пошуки носили переважно умоглядний характер, заперечували емпіричний шлях. Істина подавалася в готовому вигляді. Перед дослідниками стояла мета обґрунтування головних положень віровчення. Центральною науковою проблемою була дискусія про природу універсалій (загальних понять). Схоластика спиралася на авторитети (богослов апелював не до Євангелія, а до його трактування; медик не спостерігав за хворим, а цитував видатних лікарів; юрист вивчав прецеденти тощо), головним її методом була формально-логічна робота. Важливими схоластами-ортодоксами були німецький вчений богослов Альберт Великий (1193–1280 рр.), його учень Фома Аквінський (1225–1274 рр.), англійський схоласт Ансельм Кентерберійський (1033–1109 рр.), французький філософ, теолог і письменник, талановитий педагог П'єр Абеляр (1079–1142 рр.).

Середні віки створили й інший шлях пізнання Бога та дійсності – містику, що вела людину до захопленого спостереження Бога. Якщо схоласт жив розумом, то містик – почуттям. Так, Бернар Клервоський (1091–1153 рр.), який був організатором Другого хрестового походу, заперечував необхідність вивчення праць Аристотеля, логічного доказу основ віри. На його думку, релігійні положення засвоюються виключно шляхом споглядання (через молитви і благочестиві роздуми), без допомоги будь-якої «язичницької науки».

Визначну роль у становленні і розвитку культури Відродження відіграла античність. Культурні діячі Середньовіччя також зверталися до її надбань, особливо з XII століття, але успадкували лише окремі елементи. У добу Ренесансу засвоєння античності мало зовсім інший характер. Її відродження стало метою та суттю нової культури. Античність сприймалася як найвищий авторитет, ідеал людської досконалості, у світлі якого оцінювалася сучасність.

На перший план у ренесансній інтерпретації античного духовного надбання виступає його гуманістичний зміст. Поняття «гуманізм» (лат. humanism – «людський») у філософській літературі вживається у двох значеннях. У широкому – це система ідей і поглядів на людину як найвищу цінність. У більш вузькому – це прогресивна течія західноєвропейської культури Відродження, спрямована на утвердження поваги до гідності й розуму людини, її права на земне щастя, вільний вияв природних людських почуттів і здібностей.

Значними досягненнями характеризувалася художня культура доби Відродження. Саме в цей період у скарбниці світової літератури з'явилися твори таких митців слова як Данте Аліґ'єрі, Франческо Петрарка, Джованні Боккаччо, Франсуа Рабле, Мігель де Сервантес, Карпіо Лопе де Вега, Вільям Шекспір та ін. Вони надавали перевагу змалюванню людини з її земними пристрастями і бажаннями. Письменники порушували тему чуттєвої любові, з'явилися її перші натуралістичні описи. Художня модель світу тяжіла до рівноваги, у ній тілесне не пригнічувало духовного і навпаки. Митці прагнули показати гармонійне поєднання двох начал у житті людини. Зрештою, як зауважив К. Ясперс, «на Заході відбувся той єдиний, значущий, істотний для всього світу прорив, чий наслідки призвели до ситуації наших днів і чий остаточне значення все ще не виявилось повністю» [12, 168].

У такий спосіб, культура Відродження значно розвинула ряд започаткувань доби Середньовіччя, принципово змістила акценти в середньовічній картині світу і трактуванні місця людини в ньому, сприяла ствердженню атмосфери інтелектуального вільнодумства, заклала фундамент нової історії.

Список використаних джерел

1. Галич О. А. Історія зарубіжної літератури. Античність. Середньовіччя / О. А. Галич, В. І. Дмитренко, В. Г. Фоменко. — Луганськ : Янтар, 2003. — 228 с.
2. Коган П. С. Очерки по истории западноевропейской литературы / Петр Семенович Коган. — М.; Л.: Гос. изд-во, 1928. — 424 с.
3. Кордон М. В. Українська та зарубіжна культура : курс лекцій / М. В. Кордон. — К.: ЦУЛ, 2003. — 508 с.
4. Косиков Г. К. Средние века и Ренессанс. Теоретические проблемы / Георгий Константинович Косиков // Зарубежная литература второго тысячелетия. 1000–2000 : учеб. пособие / Л. Г. Андреев, Г. К. Косиков, Н. Т. Пахсарьян и др.; под ред. Л. Г. Андреева. — М.: Высшая школа, 2001. — С. 8—39.
5. Михайлов А. Д. Французский рыцарский роман и вопросы типологии жанра в средневековой литературе / Андрей Дмитриевич Михайлов; отв. ред. Н. И. Балашов. — М.: URSS; КомКнига, 2006. — 349 с.
6. Рутенбург В. И. Возрождение и религия / В. И. Рутенбург // Типология и периодизация культуры Возрождения / под ред. В. И. Рутенбурга. — М.: Наука, 1978. — С. 16—25.
7. Сидоренко О. В. Малі комічні форми в західноєвропейських літературах високого Середньовіччя і Ренесансу : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.01.05 «Порівняльне літературознавство» / О. В. Сидоренко. — К., 2006. — 20 с.
8. Скрипник А. В. Французький поетичний дискурс епохи Середньовіччя : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.05 «Романські мови» / А. В. Скрипник. — К., 2005. — 20 с.
9. Флори Ж. Повседневная жизнь рыцарей в Средние века / Жан Флори; пер. с фр. Ф. Ф. Нестерова. — М.: Молодая гвардия, 2006. — 400 с.
10. Шалагінов Б. Б. Зарубіжна література від античності до початку ХІХ століття. Історико-естетичний нарис : навч. посіб. для вищих навч. закладів / Борис Борисович Шалагінов. — К.: КМ Академія, 2004. — 360 с.
11. Шаповалова М. С. Історія зарубіжної літератури. Середні віки та Відродження / М. С. Шаповалова, Г. Л. Рубанова, В. А. Моторний; 3-е вид. перероб і доп. — Львів : Світ, 1993. — 312 с.
12. Ясперс К. Смысл и назначение истории / К. Ясперс; пер. с нем. М. И. Левиной, вступ. ст. П. П. Гайденко. — 2-е изд. — М.: Республика, 1994. — 528 с.

N. KOLOMIETS*Kryvyj Rih***THE ARTISTIC HERITAGE OF THE LATE MIDDLE AGES AND THE MODIFICATIONS IN THE PERIOD OF THE RENAISSANCE**

The article deals with artistic heritage of Western Europe's literatures, which typologically includes into the context of medieval cultural traditions and socio-cultural paradigm of the Renaissance. The sequence of presentation is based on the chronological principle and corresponds scientific periodization of literary process. The era of the high Middle Ages and the Renaissance considered as a related artistic phenomena. This view of understanding literary realities allows us to trace the formation and movement, the relationships and interactions of the art systems of the Middle Ages and Renaissance. Considerable attention is paid to certain historical and literary facts such as: secular trends in the spiritual life of medieval society and their development in the following cultural period; transforming ideas of courtoisie in European countries; the specificity of the artistic assimilation of the antiquity's ideas and others.

Key words: periods of the high Middle Ages and the Renaissance, courtoisie, scholasticism, mystic, antiquity's ideas.

Н. Е. КОЛОМОЕЦ*г. Кривой Рог***ХУДОЖЕСТВЕННОЕ НАСЛЕДИЕ ЗРЕЛОГО СРЕДНЕВЕКОВЬЯ И ЕГО МОДИФИКАЦИЯ В ЭПОХУ ВОЗРОЖДЕНИЯ**

В статье освещено художественное наследие литератур Западной Европы, которое типологически вписывается в контекст средневековой культурной традиции и социокультурной парадигмы эпохи Возрождения. Периоды высокого Средневековья и Возрождения рассматриваются как близкие художественные феномены. Значительное внимание уделено таким историко-литературным фактам: зарождение светских тенденций в духовной жизни средневекового общества и их развитие в следующей культурной эпохе, трансформация идей куртуазии в европейских странах, специфика художественного усвоения идей античности и др.

Ключевые слова: эпохи высокого Средневековья и Возрождения, куртуазия, схоластика, мистика, идеи античности.

Стаття надійшла до редколегії 22.03.2015 р.